

נחמוני נחמוני עמי

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: (ישעיהו פרק מ פסוק א).¹

ספר אבודרהם סדר הפרשיות והפטרות²

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אמר לנביאים: "נחמו נחמו עמי". על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'".³ כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "ענייה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו.⁴ על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם".⁵ ואומר עוד: "רני עקרה לא ילדה" ואומר: "קומי אורי כי בא אורך".⁶ על זה משיבה כנסת ישראל: "שוש איש בה".⁷ כלומר, עתה יש לי לשוב ולשמוח: "תגל נפשי באלהי כי הלפישני בגדי ישיע מעיל צדקה יעטני כהתן יכהו פאר וכפלה תעדה כליה".⁸

פסיקתא דרב כהנא טז נחמו - נחמת הנביאים

אמר הקב"ה לנביאים: לכו ונחמו את ירושלים. הלך הושע לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "אהיה כטל לישראל". אמרה לו: אתמול אמרת לי "הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשו" ועכשיו אתה אומר "אהיה כטל לישראל"! לאיזה נאמין, לראשונה או לשנייה? הלך יואל לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצלך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב", אמרה לו: אתמול אמרת לי "הקיצו שיכורים ובכו והלילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיהם" ועכשיו אתה אומר כך! לאיזו נאמין, לראשונה או לשנייה?

הלך עמוס לנחמה ... הלך מיכה לנחמה ...

הלך נחום לנחמה ... הלך חבקוק לנחמה ...

הלך צפניה לנחמה ... הלך חגי לנחמה ...

הלך זכריה לנחמה ... הלך מלאכי לנחמה ...⁹

¹ לאחר שלוש הפטרות של פורענות בימי בין המצרים, כך נפתחת הפטרה הנחמה הראשונה שזכתה לתת את שמה לשבת: שבת נחמו. ולא טעינו בכותרת הדף כששינינו מנחמו לנחמוני, הכל מבואר במדרשים שלהלן.

² ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה 14. משערים שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה וכן גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים. נדפס לראשונה בליסבון שבפורטוגל בתקופת גירוש ספרד, ואח"כ פעמים רבות. לאחרונה נדפס בירושלים תשכ"ג [1963] עם תיקונים רבים על-פי הדפוסים הראשונים וכתבי יד. ממהדורה זו צטטנו.

³ הפטרה לה הקדשנו את הדף [ותאמר ציון עזבני ה' – הנחמה השנייה](#) בפרשת עקב.

⁴ ראו הדף [ענייה סוערה לא נוחמה – הנחמה השנייה](#) בפרשת ראה.

⁵ גם להפטרה רביעית זו שהיא תחילת הנחמה האמתית עפ"י אבודרהם, הקדשנו את הדף [אנכי אנכי הוא מנחמכם](#) בפרשת שופטים.

⁶ גם על שתי נחמות אלה: החמישית והשישית, זכינו להקדיש את הדפים [רני עקרה לא ילדה](#) בפרשת כי תצא [וקומי אורי כי בא אורך](#) בפרשת כי תבוא.

⁷ "שוש איש" היא הפטרה שביעית של נחמה בפרשת נצבים (או נצבים וילך) שהיא לעולם שבת שלפני ראש השנה ובאה לאחר פסוקי התוכחה הקשים שבפרשת כי תבוא ובהם הפסוק הקשה מכולם: "והיה פאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם פן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם וכו'" (דברים כח ט). וגם על כך אפשר ודאי לדרוש "על דרך צחות". ראו רד"ק על פסוק זה בישיעיהו סא י. וראו תוספות מסכת מגילה לא ע"ב: "דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר ... ולעולם שוש איש באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ראש השנה לפי שהוא סוף הנחמות". ראו דברינו [אתם נצבים היום – שוש איש בה'](#) על הפטרה השביעית לנחמה בפרשת נצבים.

⁸ אמירה זו של אבודרהם "על דרך צחות" שוזרת את שבע הפטרות הנחמה, על פי הפסוק הראשון של כל הפטרה, באופן שיוצר דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, דרך הנביאים. אם יורשה לנו, נוסף צחות משלנו ונאמר שאין זו רק שרשרת חד-כיוונית, אלא מעגל, המתחיל ומסתיים בנחמה הראשונה. "נחמו נחמו עמי" הופך בסוף ל-"נחמוני נחמוני עמי" או "נחמו נחמו עמי", או "נחמו נחמו" האחד את השני, כפי שנראה. הנחמה הראשונה היא גם הנחמה השמינית!

⁹ ועל כל נביא ונביא שבא לומר לנכסת ישראל דברי ניחומים, היא עונה לו ומזכירה לו את דברי התוכחות הקשים שאמר. ראו שם במקור. שימו לב שבמדרש זה, כל הנביאים הם מתרי עשר, על הסדר שמקובל בספרים שלנו. חסרים יונה ועובדיה. חסרון זה מוסבר במקבילה בפסיקתא רבתי נחמו: "עובדיה נתנבא לאדום, וכן יונה לנינוה". מדוע דווקא נביאים אחרונים? והיכן ישעיהו המנחם הגדול שכל שבעה הפטרות הנחמה הן מספרו, האם אין גם לו דברי תוכחה קשים? בהמשך פסיקתא דרב כהנא הנ"ל מובאת רשימה אחרת של נביאים: "אמר ר' חננה בריה דר' אבא: בשמונה מקומות כתוב "יאמר אלהיכם", כנגד שמונה נביאים שנתנבאו לאחר בית המקדש, ואילו הן: יואל, עמוס, צפניה, חגי, זכריה, ומלאכי, יחזקאל, וירמיה". ישעיהו מת קודם החורבן.

הלכו להם כל הנביאים אצל הקב"ה, ואמרו לו: ריבון העולמים לא קיבלה עליה ירושלים להתנחם.¹⁰ אמר להם הקב"ה: אני ואתם נלך וננחמה, הוי: "נחמו נחמו עמי". נחמו נחמו עמי, נחמו עליונים נחמו תחתונים, נחמו חיים נחמו מתים, נחמו בעולם הזה נחמו בעולם הבא, נחמו על עשרת השבטים, נחמו על שבט יהודה ובנימן, הוי: "נחמו נחמו עמי" - נחמוני נחמוני עימי.¹¹

פסיקתא רבתי ל נחמו נחמו - נחמת האבות

אמר הקב"ה לאברהם: לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך. הלך אברהם ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שעשיתני כהר, שנאמר: "בהר ה' יראה" (בראשית כב יד).¹² אמר ליצחק: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך יצחק ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: איך אקבל ממך תנחומים שיצא ממך עשו הרשע ועשאני כשדה, שנאמר: "ויצא עשו השדה"¹³ - ובניו שרפוני באש.¹⁴ אמר ליעקב לך ונחם לירושלים וכו'. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים ששמתני כלא הייתי שנאמר: "אין זה כי אם בית אלהים".¹⁵ אמר למשה: לך ונחם לירושלים שמא מקבלת תנחומים. הלך ואמר: קבלי ממני תנחומים. אמרה לו: היאך אקבל ממך תנחומים שכתבת עלי קללות וגזירות קשות: "מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רָשָׁף וְקָטַב מְרִירִי" (דברים לב כד).¹⁶ מיד שבו כולם ואמרו להקב"ה: לא קבלה ממנו תנחומים, שנאמר: "ענייה סוערה לא נוחמה". מיד אמר הקב"ה: עלי לנחם את ירושלים שכך כתבתי "שלם ישלם המבעיר את הבערה". אני הצתיה באש שנאמר: "ממרום שלח אש", אני מנחם אותה, שנאמר: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב".¹⁷

פסיקתא רבתי ל נחמו נחמו - נחמת המקום

ועתיד הקב"ה לומר לירושלים: קבלי ממני תנחומים, שנאמר: "פתחי לי אחותי". אמרה לו: אינו¹⁸ מקבל ממך תנחומים עד שאני ואתה מדברים תוכחות, שנאמר: "לכה דודי נצא השדה"¹⁹ ... אמרה לפניו: ריבון של עולם מפני מה לא עשית לי כיוסף, שנאמר: "מי יתנך כאח ליי? יוסף גמלו אותו אחיו רעה ובקשו להורגו, וכשבאו לידו גמלם טובה והוא בעצמו ניחם אותם, שנאמר: "וינחם אותם וידבר על לבם" ... חזרה ואמרה לפניו: ריבון של עולם כשנתת תורה לישראל החזרת אותה על כל שבעים אומות ולא קיבלוה עד שקיבלוה ישראל, ועכשיו

¹⁰ סיכום חד וחריף של סירוב כנסת ישראל להתנחם מהנביאים מצוי גם בילקוט שמעוני איכה רמז תרכא (בעקבות איכה זוטא): "אמר להם הקב"ה לנביאים לכו נחמו ירושלים, כיון שבאו אצלם אמרה להם: כבר עד עכשיו לא מלאו אזני מן התוכחות שהוכחתם אותי ואתם באים לנחמני! - מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה על שבר בת עמי". הניחו לי לנפשי, עזבו אותי לאבלי לבד".

¹¹ הכל לכאורה פשוט. הנביאים נכשלים בשליחותם, חוזרים לקב"ה ואז הקב"ה והנביאים ביחד חוזרים ומנחמים את ישראל. ויש לקרוא את הפסוק כך: "נחמו נחמו עמי". אלא שאין הדברים כה פשוטים כפי שנראה בהמשך. אגב, איך מדרש זה מסתדר עם פירושו של אבודרהם?

¹² הדרשן קורא את הפסוק: "בהר, ה' יראה" (בניגוד לטעמים), היינו שה' הראה את כעסו על ההר, או שה' יתגלה בהר - בלי צורך בבית. נראה שיש כאן גם רמז לקשר בין העקדה לחורבן הבית וגם מעין 'עקיצה' לאברהם שקבע את ההר כמקום התפילה. ראו מסכת פסחים דף פח עמוד א שאברהם קורא למקום המקודש הר, יצחק - שדה, ויעקב - בית. על המידה של שלושת האבות: אברהם - הר, יצחק - שדה, יעקב - בית, ראו פסיקתא רבתי פסקא לט "הרנינו" לראש השנה.

¹³ כאן לא מדייק הדרשן (המעתיק?). אין פסוק כזה. יש את הפסוק בבראשית כז ה: "וַיֵּלֶךְ עִשָׂו הַשָּׂדֶה לְצֹדַד צִיד לְהַבְיֵא". ובדרשה הבאה מובא הפסוק משיר השירים: "לכה דודי נצא השדה", שהוא בסיס להתדיינות בין העם לקב"ה

¹⁴ רומי לפי המסורת מזהה עם אדום (הורדוס?) ואדום הוא עשו. ועניין השדה מזכיר את יצחק שיצא לשוח בשדה וקבע את תפילת מנחה. כך, בדומה ל"הר" של אברהם לעיל ול"בית אלהים" של יעקב, "השדה" של יצחק מסמל את חורבן מקום התפילה. אך דווקא "השדה" של יצחק יכול לסמל את המשך עבודת ה' לאחר החורבן, את 'תפילת העם שבשדות'.

¹⁵ כאן דווקא אין פסיק ויש לקרוא את הפסוק כולו ברצף כאשר המילה "אין" חלה על כל הפסוק - אין זה עוד בית אלהים. יעקב המזוהה עם הבית (הפלטין שנראה עוד להלן) הוא שזכה משלושת האבות, ראו שוב הגמרא בפסחים וכן מדרש תהלים מזמור פא, בראשית רבתי פרשת ויצא, בשל הפסוק בישעיהו ג ג: "וְהָלְכוּ עִמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכֵן וְנַעֲלָה אֵל הַר ה' אֵל בַּיִת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְכוּ'". והנה גם "בית יעקב" נחרב. ודווקא לו יש תקווה ואחרית במקדשי המעט הם בתי הכנסת שלאחר החורבן.

¹⁶ נראה שהטענה כנגד משה היא קשה ביותר ואינה צריכה לדרשות מורכבות כמו הטענות שכנגד האבות. כבר אמרו חז"ל על התוכחה בפרשת כי תבוא: "אמר רבי לוי: בוא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם. הקב"ה ברך ישראל בעשרים ושתים וקללן בשמונה ... ואילו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בעשרים ושתים" (בבא בתרא פח ע"ב). אך לאחריה באים פסוקי התשובה והשיבה בפרשות נצבים ווילך, והנה בשירת האזינו שוב שופך משה את חמתו על בני ישראל. וזקק לחזור ולפייסם בפרשת וזאת הברכה.

¹⁷ השו"א המדרש בפתיחתא איכה רבה כד על משה ואבות העולם שבאים לזעוק לפני הקב"ה ולנסות לנחם את כנסת ישראל ולא עולה בידם. ושם רק רחל היא שמצליחה לנחם.

¹⁸ דיבור בגוף שלישי, כך נראה. וגם חילוף מלשון נקבה לזכר. או שמא שיבוש המעתיקים בין וא"ו לוי"ד.

¹⁹ ראו מסכת עירובין כא עמוד ב שפסוק זה משמש בסיס להתדיינות ארוכה בין עם ישראל לקב"ה. האם השדה הוא שנותר אחרי חורבן הבית?

שקיבלוה תעשה כך? מי מודיע עלי לאומות העולם שעשיתי רצונך? יהיו מנאצים ומחרפים אותי ומכלימים אותי ואומרים לי אתם מרדתם באלהיכם ואתם מעלתם בו?²⁰

פסיקתא דרב כהנא טז - נחמת ישראל

ר' אבין אמר: [משל] למלך שהיה לו פלטיין ונכנסו שונאים לתוכו ושרפו אתו. מי צריך להתנחם פלטיין או בעל פלטיין? לא בעל פלטיין? כך אמר הקב"ה: בית המקדש בתי הוא ... מי צריך להתנחם לא אני? הוי: נחמו נחמו עמי - נחמוני נחמוני עמי. ר' אבין אמר חורי (אחרת): [משל] למלך שהיה לו כרם ונכנסו שונאין לתוכו, וקיצצוהו ופיסקוהו. מי צריך להתנחם בתנחומים כרם או בעל הכרם? כך אמר הקב"ה: ישראל כרמי הן ... מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: "נחמו נחמו עמי" - נחמוני נחמוני עמי.²¹

אוסף מדרשים - נחמו האחד את השני - בין אדם לחברו

"ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני" (רות ב יג) ... והרי הדברים קל וחומר, מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נחומים, נִיחָמָה; כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה - "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (פסיקתא דרב כהנא שם).²²

"וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא) - והרי הדברים קל וחומר: ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבם של שבטים, כך נִיחָמָם; לכשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה. זהו שכתוב: "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם". (בראשית רבה ק ט).²³

אמר ר' יסא: מפני מה גלו עשרת השבטים ואחר כך גלה שבט יהודה ובנימין? כדי שיהו מתנחמים אילו מאילו. לפיכך: "נחמו נחמו עמי". (פסיקתא דרב כהנא שם).²⁴

"נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" ואין אתם צריכים לתפילתו של אליהו. (שיר השירים זוטא (בובר) פרשה ח).²⁵

שבת שלום מחלקי המים

²⁰ המדרש שם מסתיים אמנם במילים: "מיד אמר לה הקב"ה: אני מודיע עליך לאומות העולם מעשה צדקותיך וכו'", אך הטון הכללי הוא שלא רק האבות לא הצליחו לנחם את ישראל, אלא כביכול גם הקב"ה לא מצליח, ודבר זה גורם לחילול השם גדול בעיני הגויים! למדרש זה מצטרפים מדרשים רבים אחרים בהם יש לעם ישראל טענות קשות כלפי הקב"ה, כגון זה: "אמר לו ישראל [לקב"ה]: ריבון העולמים, בוא וראה ליוסף. אחר כל הרעות שעשו לו אחיו, הוא עומד ומנחם אותם ומדבר על ליבם, שנאמר: "וינחם אותם יוסף וידבר על ליבם". וכן מדרשים רבים על הפסוק של הפטרת השבוע הבא: "ותאמר ציון עזבני ה'", "עניה סוערה לא נוחמה" ועוד. ראו שוב דברינו [הנחמה השנייה](#) בפרשת עקב וראו נִיחָמָה יוסף לאחיו בבראשית רבה ק ט, בדברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחי.

²¹ הגענו למבוי סתום! הנביאים נכשלו, האבות נכשלו, וגם הקב"ה כביכול לא מצליח לנחם את עם ישראל. הפתרון היחידי הוא שעם ישראל הוא זה שינחם! כביכול גם את הקב"ה. כך באוסף המדרשים הבא וכן ברמז ברור כבר במדרש זה. זו התוספת הגדולה של המשל השני של ר' אבין של הכרם שהוא דבר צומח ומביא חיים לעולם בניגוד לבית הדומם. המשל הראשון המדבר על פלטיין, על בית המקדש. אבל המשל השני מדבר על הכרם, הוא עם ישראל. בעל הכרם הוא הנפגע העיקרי, לא הכרם! ומי צריך לנחם אותו? הכרם!

²² כדברי רות במגילה ב יג: "אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עָלַי לֵב שֶׁפָּחַתְךָ" (שימו לב לחיבור של דיבור עם נחמה בהפטרה: "נחמו עמי ... דברו על לב ירושלים", וכמו אצל יוסף ואחיו "וינחם אותם וידבר על לבם"). יחסי בעז רות התחילו באמפתיה ונחמה, של הגביר מבית לחם אל מול הנוכרייה האלמנה שבאה מעבר להרים, והסתיימו בברית הנישואין, כך גם נחמת עם ישראל והקב"ה לא תיעצר בנחמה ואמפתיה, אלא בברית מחודשת. ויש לזכור שהמלך המשיח הוא מבית דוד, זה שנולד כתוצאה מהקשר של בעז ורות.

²³ זו נחמה שבאה לאחר ריב אחים קשה ואולי לכן 'אנושית' ואמיתית מאד. ראו בהפך המדרש על הבהלה שאחזה באחי יוסף כאשר יוסף מתגלה להם. המרשים על הפסוק: "וְלֹא יָקְלוּ אֶחָיו לְעֵנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" (בראשית מה ג), בדברינו [העוד אבי חי](#) בפרשת ויגש. בראשית רבה צג י.

²⁴ חובתו ומשימתו של עם ישראל לקבץ גלויות ולנחם את השבים מארצות מרחק.

²⁵ זהו סדרן של נחמות. תחילה נחמה פנימית איש את רעהו. "נחמו נחמו עמי" - האחד את השני. מכאן נובעת הנחמה לקב"ה. "נחמוני נחמוני עמי". ואם כך, כביכול אין עוד צורך בנחמת הנביאים והאבות. ומכל הנחמות זו של בועז ורות היא החשובה מכולן שכן היא קשורה לגמילות חסדים. הרבה דרשות נאמרו על הפסוקים: "מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון" (תהלים לו ח), "כי חסד חפצתי ולא זבח" (הושע ו ו). ומכל הדרשות אלה נסיים בזו שקשורה לעניין החורבן והנחמה: "פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה ר' יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב. אמר ר' יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל. אמר לו: בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמילות חסדים שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח". (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ד). השוו דרשה זו עם הדרשה על רבן גמליאל, רבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא שראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים שהם בוכים ורבי עקיבא צוחק. הנחמה שם היא: "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים". האם זכינו לכך?